

EL CATALÀ A ANDORRA: TOTA UNA LLUITA

GUILLEM MOLLA
Universitat de Girona

0. INTRODUCCIÓ

Andorra és un territori de parla catalana, pertanyent al dialecte nord-occidental, sota el poder indivís del bisbe d'Urgell i del president de la República francesa. Actualment, és un dels quatre microestats d'Europa que han aconseguit mantenir-se independents a través dels segles.¹ Les vicissituds històriques han fet que Andorra sigui, segons un règim medieval, una mena de copríncipat amb un estatut polític particular que ha pogut desenvolupar unes institucions polítiques i administratives, així com afirmar-se en la seva cultura i les seves tradicions seculares. De fet, la Vall d'Andorra és l'única de les valls pirinenques que ha conservat la seva organització jurídica tradicional. És, també, de tots els territoris de parla catalana, l'únic que ha restat lliure de la dominació política d'altres països. Així s'explica que el català no hagi mai deixat de ser-ne la llengua oficial; tots els actes, documents, ordinacions, etc., són redactats en català, la llengua natural del país i una de les formes d'expressar i afirmar la seva personalitat.

El territori andorrà està situat en ple Pirineus, en unes altituds que oscil·len entre els 850 i 2.946 metres. Els límits d'Andorra no han sofert cap modificació des de fa molts segles. Tal com figuren en la documentació medieval són: la Cerdanya (E i SE), l'Alt Urgell o Urgellet (S), el Pallars Sobirà (W) i el País de Foix dins Occitània (N) —corresponent al departament francès de l'Arieja. El país té la forma general d'un trapezi amb la base menor encarada i oberta cap a la Seu d'Urgell, a l'Estat espanyol, per la ruta de la Valira, fet que explica que es parli la mateixa varietat dialectal de català que a l'Urgellet. Al nord, en canvi —a part de l'anomenada *Catalunya Nord*—, les Valls d'Andorra estan separades de França per muntanyes altíssimes i els colls o ports que permeten el pas han restat coberts de neu la meitat de l'anyada.

¹ Els altres petits estats són Liechtenstein, San Marino i Mònaco. D'entre ells, Andorra és el més extens. Segons llurs pròpies denominacions, Liechtenstein i Mònaco són principats amb caps hereditaris, San Marino és una república. Andorra, en canvi, constitueix una categoria a part, representa un cas sui generis, essent un copríncipat amb dos prínceps. Paradoxalment, i pel mateix fet de tenir dos prínceps, resulta que, dels quatre petits, és Andorra el país que gaudeix de més independència, en la pràctica. Mentre que Liechtenstein, San Marino i Mònaco han entrat en les òrbites respectives de Suïssa, Itàlia i França, Andorra s'ha pogut mantenir més independent i fer respectar els seus privilegis gràcies a la seva tradicional política d'equilibri entre els dos coprínceps. Dels quatre petits només Andorra té una llengua pròpia, altra que l'oficial dels estats veïns.

1. DE L'EDAT MITJANA A L'ACTUALITAT: LA INDEPENDÈNCIA D'ANDORRA

Els orígens de la personalitat jurídica d'Andorra es poden ja cercar a l'època de la reconquesta cristiana, que reprenia als sarraïns les terres que havien conquerit. És probable que les altes valls pirinenques, i entre elles les d'Andorra, no fossin mai efectivament dominades pels musulmans; no obstant això, van ser englobades en l'organització general de l'Imperi carolingi i van formar part de la Marca Hispànica que incloïa les conquestes més meridionals dels francs, amb la regió que més tard s'individualitzaria com a Catalunya. De mica en mica, les autoritats franques van ser substituïdes per personatges indígenes al cap dels comtats d'Urgell, Barcelona, Cerdanya, etc.

El primer testimoni històric sobre Andorra és l'*Acta de consagració de la catedral d'Urgell*, de l'any 839, o potser un xic posterior, en què s'assegura la seva pertinença al comtat d'Urgell. Així, els comtes d'Urgell eren sobirans de les Valls d'Andorra. Després, més ocupats per les expedicions de reconquesta contra els sarraïns al sud de llurs territoris, els comtes van preferir abandonar als bisbes d'Urgell una part dels drets sobre terres més septentrionals i, l'any 1133, el comte Ermengol IV va cedir els seus béns al bisbe d'Urgell. Més endavant, els diversos conflictes bèl·lics obligaren el bisbe a sotmetre's a la protecció de la casa Caboet, l'hereu de la qual era el comte de Foix.²

Les rivalitats i guerres pels drets i possessions d'uns i altres en ambdues bandes dels Pirineus van oposar el bisbe d'Urgell als comtes de Foix fins que els *Pariatges* de 1278 i de 1288,³ lleis arbitrals que suposaren un document de reconciliació i l'origen de la institució del copríncipat, van posar un terme a les discòrdies, precisant els drets i els deures del bisbe i del comte sobre Andorra i sobre tots els altres territoris on tenien jurisdicció.

Durant els segles XIII, XIV i XV, seguint el corrent dels reis i grans senyors de l'època que s'oposaven als senyors feudals, les Valls d'Andorra es presenten també com una unió d'homes que es volen administrar lliurement. El 1419 obtenen l'autorització de crear el Consell de la Terra, que avui és l'actual Parlament anomenat Consell General,⁴ i de reunir-se de manera independent; així, la pràctica del govern començava a perfilar les institucions.

De fet, el dret vigent a les Valls i el que vigia a Catalunya abans del Decret de Nova Planta (1716) són, malgrat les diversificacions locals, bàsicament germans. No afectat per aquesta llei, el dret andorrà va poder mantenir alhora la seva continuïtat i les seves característiques, circumstàncies que li confereixen un gran valor per a l'estudi i el coneixement de l'antic dret pirinenc. El 1748, el Consell de la Terra va decidir fer escriure i ordenar les lleis i els costums

² Si pel que fa al bisbat d'Urgell la situació no ha variat respecte a les Valls d'Andorra, sí hi ha hagut canvis pel que toca a Foix. Per raó d'aliances matrimonials, el comtat de Foix i el vescomtat de Bearn es trobaren reunits en la persona d'un sol i únic senyor, i, finalment, el 1589, Enric III de Navarra i II de Foix esdevingué rei de França amb el nom d'Enric IV. D'aquesta manera, juntament amb el bisbe d'Urgell, el representant suprem de l'Estat francès és avui copríncep d'Andorra.

³ En virtut d'aquests dos convenis els actuals cosenyors, igual que els seus antecessors, posseeixen per indivís l'exercici del poder suprem legislatiu, polític i judicial. En la pràctica, però, confien gairebé la totalitat de llurs atribucions als respectius delegats permanents: el vicari general de la diòcesi d'Urgell i el prefecte del departament dels Pirineus Orientals —abans sotsprefecte de Prada (1882)—, resident a Perpinyà.

⁴ El Consell General, que expressa la representació mixta i paritària de la població nacional i de les set Parròquies (Canillo, la Massana, Ordino, Andorra la Vella, Encamp, Sant Julià de Lòria i Escaldes-Engordany) representa el poble andorrà, exerceix la potestat legislativa, aprova els pressupostos de l'Estat i impulsa i controla l'acció política del Govern.

andorrans al veguer Antoni Fiter i Rossell en l'anomenat *Manual Digest de les Valls d'Andorra* (1748), obra que va reprendre el reverend Antoni Puig en l'intitulat *Polítar andorrà* (1763).

L'any 1866 va començar a Andorra un procés democratitzador, la Nova Reforma, amb la modernització del sistema electoral. Després de segles d'isolament, els anys 1930-35 van ser un moment clau per a les Valls d'Andorra amb la generalització de les vies de comunicació i la distribució de fluid elèctric. El país es va trobar associat al moviment i a l'agitació generals amb la Guerra Civil Espanyola (1936-39) que seguirà la Segona Guerra Mundial (1939-45), i va rebre refugiats d'arreu. En els anys de postguerra, i fins ara, el turisme va prendre gran volada pertot arreu, iniciant un moviment que econòmicament ha tingut incidències molt favorables per a Andorra.

El 1982 es va instituir el primer govern del Principat i el 14 de març de 1993 es va aprovar en referèndum la primera Constitució escrita, que va transformar Andorra en un estat de dret. Finalment, el 28 de juliol del mateix any, Andorra va ser admesa com a 184è membre de l'organització de les Nacions Unides. Al segle XXI, Andorra s'ha transformat i ha adaptat la seva economia a noves formes de riquesa, essencialment el comerç i un turisme de qualitat.

2. EL CATALÀ D'ANDORRA

El focus d'atracció humana i aglutinament que suposen mercats i fires, i, sobretot, l'existència d'un impressionant centre comercial a la ciutat d'Andorra la Vella i les Escaldes, ha permès compensar en part unes diferències de parla entre les mateixes poblacions de les Valls, prou allunyades l'una de l'altra sobretot en èpoques de transports precaris i lents.

Un altre tema, producte en part de la dependència política d'Andorra respecte a França i la mitra urgellenca, són les allaus immigratòries que les darreres dècades s'han produït a Andorra, amb efectes molt importants sobre la llengua i que veurem en el § 3.

2.1 FORMACIÓ I ELEMENTS CONSTITUTIUS DE LA LLENGUA

El català que es parla a Andorra és constitutiu, és el resultat de l'evolució que ha tingut a les Valls la llengua llatina vulgar que s'hi va adoptar arran de la romanització, si bé fins al segle X hi hagué, segons Coromines, una situació de bilingüisme bascoromànic a l'Alta Ribagorça i al Pallars Sobirà que, en certa mesura, també deuria afectar Andorra. Els components de substrat, doncs, se solen simplificar aquí en dos blocs: el preromà i el bascoibèric.

Manel Riera i Riera afirma que el fet que la romanització hi fos tardana —no s'inicià fins al segle V, al final del qual, però, la implantació del llatí i la quasi suplantació dels parlars indígenes devien ser fets consumats—, com també a la Cerdanya, a causa de la relativa inaccessibilitat geogràfica del país, ens permet intuir el perquè de la seva fesomia dialectal força arcaica i el perquè de la supervivència en la toponímia d'un substrat preromànic. En termes filològics coneixem aquest conjunt de relíquies amb el nom de substrat preromà, on hi entren mots com ara 'barsa' o l'exemple del mot 'ordiga' que aporta Joan Veny com a mostra de supervivència encara vigent avui en dia de l'antic basc enraonat a Andorra fins prop de la fi del primer mil·lenni. No s'ha establert de manera indiscutible l'origen del nom *Andorra*,⁵ així com altres noms andorrans del mateix origen com Ordino, Ransol, Sorteny, etc., però és fàcil creure que provenen de mots bascos, i potser també ibers.

⁵ També hi ha altres topònims, no gaire allunyats geogràficament, que responen al mateix nom: Andorra de Calanda, a la província d'Oscà, a l'Aragó, i el coll d'Andorra, prop d'Argelès de Bigorra, en territori francès.

Els estudis antropològics apunten, durant l'eneolític, cap a un poblament comú, o de pobles amb estrets lligams, de tipus colonitzador per al país i per a les comarques pirinenques pròximes (Cerdanya, Pallars, Alt Urgell, Alta Ribagorça), fet que segons Riera explicaria les nombroses concomitàncies lèxiques entre els parlars andorrans i els d'aquesta regió. D'aquella prehistòrica civilització pastoral i pagesa potser provenen, doncs, diverses peculiaritats de parla que ara hi són habituals. Després van venir els establiments cèltics i ibers i, més tard, es consolidà ja una certa unitat de poble, els andosins, dels quals, encara —i amb més probabilitat perquè són immediats a l'era cristiana—, ens poden haver pervingut un nombre imprecís de mots i altres trets lingüístics.

A Andorra no trobem components de superstrat, si fem abstracció d'un reduït nombre d'arabismes del llenguatge bàsic que alhora són propis de la llengua comuna. En aquest darrer punt cal fer esment dels estudis de Jordi Guillaumet, que assenyala que durant prop de 70 anys els sarraïns van imposar la seva força a les Valls —també a l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça i el Pallars. Però, continuant amb la tesi exposada per Riera, aquests grups aràbics mai no van tenir un domini polític ni, molt menys, cultural a Andorra. De fet, la toponímia confirma aquesta absència d'influència aràbiga.

Els components d'adstrat, en canvi, sí que han tingut un cert pes en l'evolució de la parla andorrana. En primer lloc, l'occità, sobretot a l'antigor, amb repercussions antroponímiques; posteriorment, el francès i el castellà, llengües oficials per antonomàsia als estats veïns.

2.2 CLASSIFICACIÓ DELS PARLARS ANDORRANS DINS EL SISTEMA DIALECTAL CATALÀ

El català que es parla a Andorra pertany al bloc occidental i al dialecte nord-occidental. Amb uns 600.000 parlants (Andorra en té uns 66.000), el català nord-occidental comprèn una àrea en la qual se solen singularitzar els subdialectes ribagorçà, pallarès i tortosí, i per denominar la resta ens podem servir de *lleidatà*. La frontera amb el català oriental segueix la divisòria de les aigües fluvials entre el Llobregat i el Segre, quedant com a limítrofes dins l'occidental Andorra (que segueix un procés d'orientalització), l'Alt Urgell, meitat occidental del Solsonès, la Segarra, l'Urgell, les Garrigues, el Priorat i la Ribera d'Ebre (amb algunes localitats del Baix Camp). Però les propostes per individualitzar el català d'Andorra com a subdialecte són diverses.

Segons la distribució d'àrees lingüístiques proposada per Matteo Bartoli, hem de considerar Andorra una àrea lateral i arcaïtzant. El país és parcialment aïllat —atès el seu enclavament geogràfic—, encerclat de muntanyes i fins fa unes dècades ben poc accessibles. Aquest caràcter, juntament amb el factor de substrat lingüístic exposat més amunt, contribueix a l'explicació de les peculiaritats i dels trets diferencials que, segons alguns autors, autoritzarien a usar la denominació *andorrà* en referir-nos a la varietat dialectal que es parla a les Valls.⁶

Si tenim en compte la terminologia encunyada per József Véggh, cal considerar l'andorrà un subdialecte, perquè és la llengua parlada per una única ètnia en una unitat de territori

⁶ Manel Riera considera que els trets peculiars del parlar d'Andorra permeten sospesar l'atorgament d'una categoria subdialectal, en una mateixa mesura que el pallarès o el ribagorçà; o almenys una afirmació intermèdia, és a dir, tractar la zona dels parlars andorrans com a àrea de transició interdialectal (nord-occidental de transició a l'oriental). Riera, doncs, proposa a partir de les dades que aporta el seu estudi *El parlar d'Andorra* (1992) considerar els parlars andorrans com a «pont» entre el dialecte oriental central, d'un costat, i el pallarès i la resta del català nord-occidental, de l'altre.

mínimament àmplia i tancada. Aquí, doncs, es defineix el conjunt de parlars andorrans com a subdialecte des d'una perspectiva geogràfica.

Segons la terminologia usada per Joan Veny, el parlar andorrà és un subdialecte «normal», si atenem al fet que se'n fa un ús espontani per part dels habitants de les zones rurals. Però si mirem la llengua andorrana en conjunt, hem de considerar-los un subdialecte «decadent», ja que la majoria dels seus parlants —si tenim en compte els grans centres de població del país— se serveixen normalment de la modalitat estàndard de la llengua o, si més no, de bona part dels seus trets fonètics, morfosintàctics i lèxics.

D'altra banda, si analitzem les diverses propostes de classificació de l'andorrà dins el conjunt dels dialectes catalans, observem que la divisió feta per Pere Barnils, que data del 1919, és la primera en què l'andorrà és considerat un subdialecte del català occidental. També apareix així en les classificacions fetes per mossèn Alcover, on es dedueix que ell també incloïa l'andorrà com a part del dialecte occidental. Antoni M. Badia i Margarit, en la divisió dialectal que va fer el 1951 en la seva *Gramàtica històrica catalana*, també agrupa la parla andorrana dins el subdialecte occidental lleidatà. Així mateix, la classificació de Joan Coromines, en la seva *Geografia de Catalunya* de l'any 1958, presenta un mapa de distribució dialectal en què tot el territori andorrà és inclòs a la zona de parla occidental.

En canvi, la classificació dialectal que trobem a la *Gran Enciclopèdia Catalana* (article «català», apartat «els dialectes», 1973) inclou l'andorrà dins els «parlars de transició». Al seu mapa es distingeix una partió geogràfica de les Valls d'Andorra, segons la qual la part nord-oriental (que sembla correspondre a les parròquies d'Encamp i Canillo) és inclosa dins la zona de transició entre el català septentrional i el nord-occidental, i la part occidental (que inclou la resta del país) se situa en la zona de transició entre el català central i el nord-occidental.

Hi ha, però, una altra proposta de classificació dialectal del català que significa i diferencia l'andorrà: la que el 1975 van fer Anna Sardà i Henri Guiter a partir de les dades obtingudes per Antoni Griera en l'*Atlas Lingüístic de Catalunya*. Hi són establerts tres grans dialectes: l'oriental, l'occidental i l'alguerès; en el segon d'aquests dialectes es distingeixen l'andorrà, el pallarès, el ribagorçà, l'agerenc, el solsonès, el lleidatà, el falsetà, el gandesà i el valencià.⁷

La darrera classificació dialectal del català la va aportar Joan Veny el 1978. L'andorrà hi apareix agrupat, un altre cop, dins el català nord-occidental i no se li atribueix el qualificatiu de subdialecte perquè no sembla que presenti prou característiques específiques. Amb tot, en diverses classificacions posteriors trobem a vegades el terme *andorrà* usat com a subdialecte.

De fet, el català parlat pels andorrans, majorment els pagesos i pastors, té característiques que li són ben pròpies, mots arcaics i girs genuïns, locucions especials i un refranyer propi. Però, sigui com sigui, la parla de les Valls té unes característiques que a voltes es coordinen, a voltes s'ajunten, amb les de l'Urgellet i fins i tot amb les del Pallars o la Cerdanya. Enfront de les altres varietats nord-occidentals i, evidentment, de les centrals, els habitants d'aquests territoris (sobretot Andorra i l'Alt Urgell) se solen reconèixer com a parlants del mateix dialecte o subdialecte. De fet, la isoglossa que separa el dialecte nord-occidental i el central afecta una sèrie de territoris de nord a sud que acostumen a tenir unes característiques semblants (pel fet de ser limítrofes). Si ens centrem en els mots, no resulta fàcil detectar si n'hi ha de purament andorrans, és a dir, que únicament i exclusiva siguin usats dins dels límits polítics de les Valls. Fins i tot hi podem trobar concomitàncies amb l'occità, ben proper. Aquests territoris pirinencs estan íntimament imbricats, en èpoques remotes pertanyien a una extensió de terreny més gran i l'extensió del possible subdialecte andorrà no coincidiria ben

⁷ Segons Manel Riera aquesta és una segmentació suggerent, però poc consistent i no prou ben fonamentada, atesa la metodologia i els materials en els quals es basaren els autors. Tanmateix, es constata un cop més la filiació occidental que és atribuïda als parlars andorrans.

bé amb les fronteres de l'Estat. D'altra banda, el procés d'orientalització que actualment segueix el parlar d'Andorra també és producte de la seva peculiaritat politico-social (independència política i immigració), sobretot actual, fet que a la llarga pot esdevenir en un dialecte *creat* exclusivament dins els límits de l'Estat.

3. LA SITUACIÓ LINGÜÍSTICA D'ANDORRA

3.1. INTRODUCCIÓ

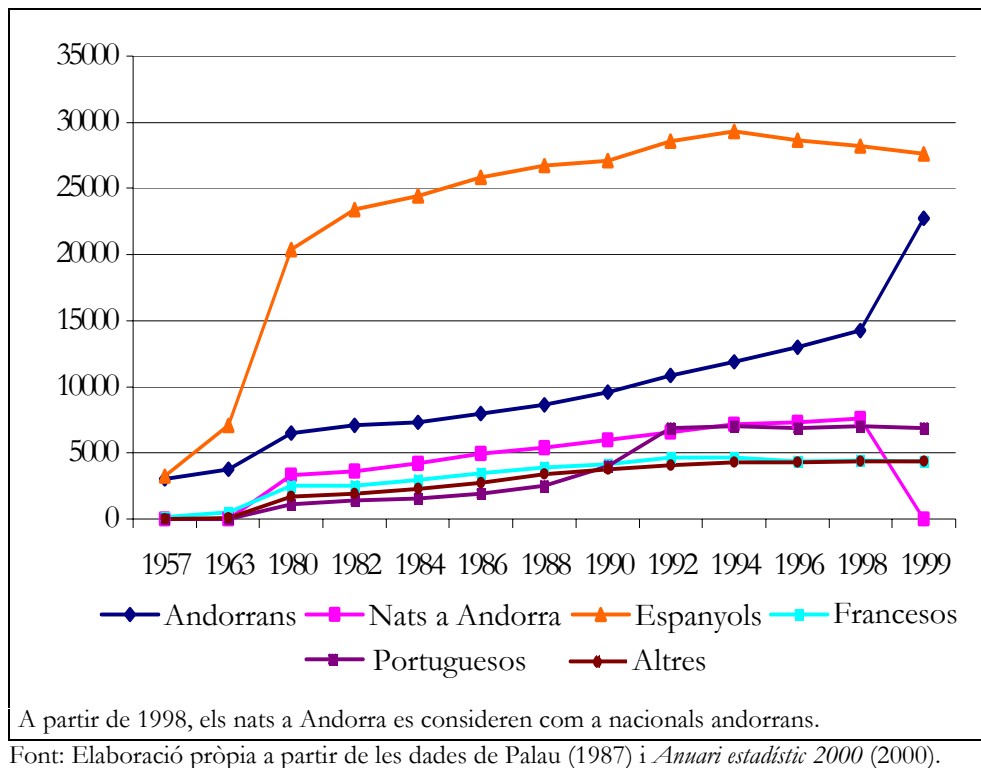
L'Andorra rural de la primera meitat del segle XX era un país lingüísticament i culturalment homogeni. L'any 1940, quan ja havia acollit nombrosos refugiats de la Guerra Civil Espanyola, a Andorra només hi residia un 17% de població estrangera, sobretot catalans. Però aquesta societat tradicional va anar deixant pas durant els seixanta i setanta a un empori comercial, turístic i financer amb un elevat nivell de vida que va atraure milers d'immigrants. Els nous van anar arribant primer de Catalunya, després d'altres zones de l'Estat espanyol, i més endavant de Portugal i d'arreu. A banda d'aquests grups, hi ha a Andorra una presència força estable d'estudiants francesos.

Un segon tret fonamental a l'hora de parlar de la demografia lingüística andorrana és la important mobilitat de la seva població. D'una banda, una part molt significativa dels residents estrangers que s'instal·len a Andorra ho fa de manera temporal i amb previsions de retorn al seu país d'origen a curt o mitjan termini, i el seu lloc és sovint ocupat per gent que prové d'altres països. D'altra banda, alguns sectors autòctons es veuen obligats a desplaçar-se fora de les Valls per motius d'estudis o professionals.

3.1. LA POBLACIÓ D'ANDORRA

La població d'Andorra, doncs, es caracteritza per l'elevat nombre d'estrangers: un 65,53% respecte al total d'habitants el 1999. Aquesta proporció, però, ha anat disminuint especialment a partir del 1980 (el 1957, dels 6.439 habitants d'aleshores hi havia 3.394 estrangers), en què se situava al voltant del 72,39%; el 1990, en el 71,35%, i el 1995, en el 62,22%.⁸ En el següent gràfic s'observa l'evolució de la població per nacionalitats al Principat d'Andorra:

⁸ Per parròquies, s'observa un augment de la població resident a les parròquies altes, principalment a Ordino i a Encamp, i un estancament a la resta. Durant els darrers cinc anys la població resident a Andorra la Vella ha disminuït en un 3,62%.

GRÀFIC 1. Evolució de la població per nacionalitats.

La població d'Andorra ha experimentat un creixement aproximat del 3,36% de mitjana anual en el decurs de les dues darreres dècades. Si fins l'any 1993 es va produir un creixement ininterromput de la població, els anys 1994 i 1995 es produí una disminució dels efectius a causa de la baixada del nombre d'estrangers. En aquest darrer bienni la disminució més important, en termes absoluts, fou la de residents espanyols, que van caure en 1.265 persones. En termes relatius, però, és força més important la baixada dels residents francesos, que se situà en el 12,27% enfront el 4,21% de la dels espanyols i del 6,56% de la dels portuguesos. L'any 1996 s'inverteix novament la tendència i des d'aquest any i fins a la data actual, es torna a registrar un creixement positiu, tot i que amb unes taxes sensiblement més baixes que les que es registraven abans de l'any 1994.

Però aquí s'ha de distingir les migracions al·loglotes (portuguesa, castellana i francesa) de les provinents de les migracions de parlants catalans d'altres territoris. Alguns andorrans han remarcat el perjudici que han causat al català aquelles persones vingudes de fora el país que no s'han preocupat d'aprendre'n la llengua malgrat els anys que fa que hi resideixen, perquè han provocat que força mots genuïns deixessin d'usar-s'hi. Aquesta mena d'influències són històriques i al mateix temps ben actuals i, tot i que es disposa de xifres de moviments de població, no són fàcils de precisar a causa de les diverses llengües dels estrangers: poden no ser o ser catalanoparlants, i en aquest segon grup poden no ser o ser d'una varietat dialectal diferent.

Són, en definitiva, els immigrants espanyols els més nombrosos, cosa que bàsicament s'explica per raons de proximitat geogràfica. Pel que fa als francesos es compten també un cert nombre de nord-catalans i occitans, però com ja s'ha dit és la categoria *espanyols* la que comporta una sèrie de grups molt diferents, havent de fer, en primer lloc, una distinció

essencial entre catalans i persones d'altre origen. Pel que fa a aquest darrer grup s'hi troben andalusos, en majoria, i també originaris de Galícia.⁹

3.2. EVOLUCIÓ DEL CONEIXEMENT DEL CATALÀ DEL 1995 A L'ACTUALITAT

Com es pot deduir de l'evolució de la població que presenta el gràfic 1, en la llengua materna, la llengua en què una persona aprèn a parlar, s'han produït canvis significatius tant pel que fa al català com pel que fa al castellà respecte a la situació, tot just, del 1995. La taula 1 indica que el castellà és actualment la llengua que més persones d'Andorra tenen com a llengua materna (43,2%) i el català baixa al segon lloc (35,1%). Així, el percentatge de persones que va aprendre a parlar en català baixa 7,6 punts (42,7% el 1995 enfront del 35,1% el 1999); en canvi, el percentatge de persones que van aprendre a parlar en castellà puja 8,6 punts (34,6% el 1995 enfront del 43,2% el 1999). Per contra, no es produeixen variacions significatives pel que fa a la llengua en què s'aprèn a llegir i a escriure.

TAULA 1. Coneixements lingüístics. Percentatges.

	Llengua en què va aprendre a parlar		Llengua en què va aprendre a llegir i escriure	
	1995	1999	1995	1999
Català	42,7%	35,1%	14,0%	15,7%
Castellà	34,6%	43,2%	55,7%	58,3%
Francès	10,8%	9,5%	22,6%	18,8%
Portuguès	10,7%	10,9%	10,5%	10,4%
Anglès	1,7%	1,3%	2,1%	2,0%
Altres	4,8%	6,2%	2,7%	3,6%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra* (2000).

Aquests canvis en el pes de les llengües maternes catalana i castellana dins la població afecten essencialment els col·lectius d'andorrans i d'espanyols. Tal i com es veu a la taula 2, destaca l'augment d'andorrans que tenen el castellà com a llengua materna (19,2% el 1995 enfront el 27,5% el 1999), i el descens d'espanyols que tenen el català com a llengua materna (40,5% el 1995 enfront del 30,9% el 1999).

⁹ Molts autors, com Montserrat Palau, sostenen que la immigració catalana sembla la més natural o més normal. Fins ben entrat el segle XX, les Valls d'Andorra estaven isolades del món més de la meitat de l'any, sense altra comunicació realment practicable que el camí de bast que les unia a la comarca de l'Urgellet, amb la vila de la Seu d'Urgell. Així, els contactes i les relacions s'establien, sobretot, amb les terres veïnes i de fàcil comunicació; la contigüitat geogràfica i l'afinitat cultural són factors determinants i fan que la immigració bàsica i sòlida sigui la catalana. Així mateix, són les ciutats catalanes com Perpinyà, Lleida, la Seu d'Urgell i Barcelona les que han atret sempre l'emigració andorrana.

TAULA 2. Nacionalitat i llengua materna. Percentatges.

	Nacionalitat andorrana		Nacionalitat espanyola	
	1995	1999	1995	1999
Llengua materna catalana	69,0%	61,0%	40,5%	30,9%
Llengua materna castellana	19,2%	27,5%	51,0%	58,9%
Altres llengües maternes	11,8%	11,1%	8,5%	10,2%
	Nacionalitat francesa		Nacionalitat portuguesa	
	1995	1999	1995	1999
Llengua materna francesa	90,4%	89,7%	—	—
Llengua materna portuguesa	—	—	91,4%	93,7%
Altres llengües maternes	9,6%	10,3%	8,6%	6,3%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra* (2000).

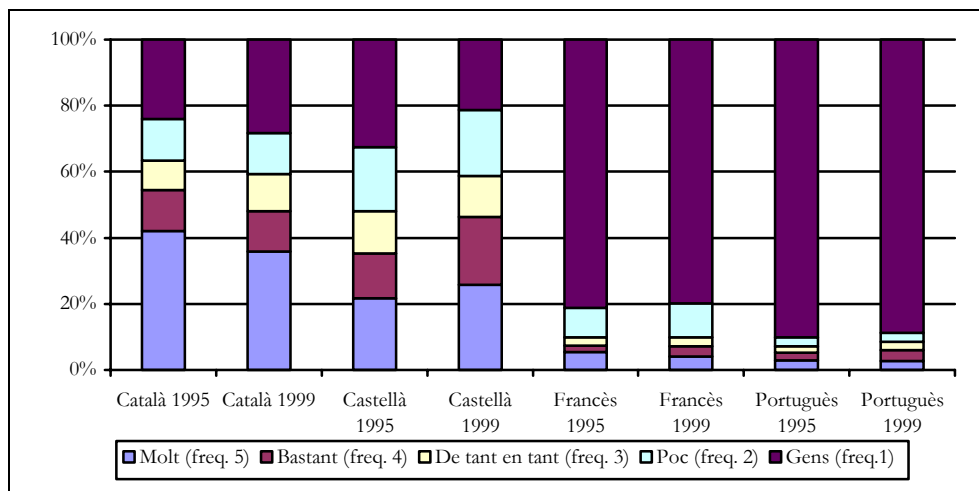
També es detecten canvis importants en funció dels anys de residència a Andorra. Els grups que experimenten les variacions més notables pel que fa a la llengua materna són els residents des de fa 5 anys o menys i els residents des de fa més de 20 anys. En els dos grups disminueix el nombre de persones que tenen el català com a llengua materna i augmenta el de persones que tenen el castellà com a materna. Respecte al 1995, s'observa un enfortiment en la gent que va aprendre a parlar en català i també a llegir i a escriure. De fet, el català és la llengua que experimenta un augment més destacat en la seva fortalesa, si entenem per *fortalesa* un nivell elevat de coincidència entre llengua materna i llengua en què s'aprèn a llegir i escriure. Tot i així, el català continua trobant-se en una situació molt desfavorable; encara hi ha més individus de llengua materna catalana que han après a llegir i escriure en castellà que en català. D'altra banda, la fortalesa del castellà, del francès i del portuguès continua sent molt alta.

3.3. USOS LINGÜÍSTICS

Per sintetitzar els usos lingüístics dels andorrans, utilitzem l'*indicador d'ús* i l'*indicador lingüístic* que el Servei de Política Lingüística ha creat per al seu estudi *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra* (2000).

- **Indicador d'ús:** és el resultat de la mitjana de la freqüència d'ús a casa, amb els amics i a la feina en les relacions internes. Si una persona fa servir molt una llengua determinada a casa, amb els amics i a la feina, l'indicador d'ús d'aquesta llengua obté el

valor màxim, 5; en canvi, si no la parla gens en cap dels tres àmbits, l'indicador d'ús associat obté el valor mínim, 1. Qualsevol altra freqüència d'utilització en els tres àmbits fa que aquest indicador se situï entre els dos valor extrems, 1 i 5.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra* (2000).

GRÀFIC 2. Indicador d'ús. Percentatges.

TAULA 3. Mitjana de l'indicador d'ús de cada llengua.

	1995	1999
Mitjana ús català	3,4	3,2
Mitjana ús castellà	2,7	3,1
Mitjana ús francès	1,4	1,4
Mitjana ús portuguès	1,3	1,3

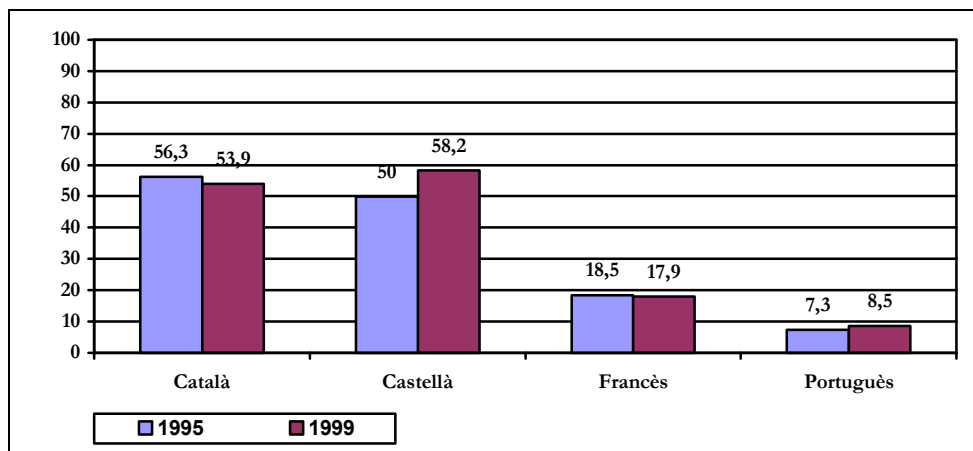
Font: *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra* (2000).

Com es pot observar a la taula 3, l'indicador d'ús del català baixa respecte al 1995 i per contra puja l'indicador d'ús del castellà. Analitzant els indicadors d'ús nivell per nivell (gràfic 2) veiem com disminueix el percentatge de persones que utilitzen molt el català (42,1% el 1995 enfront del 35,8% el 1999). Per contra, augmenta el percentatge dels que no l'utilitzen gens (32,6% el 1995 enfront del 21,3% el 1999). Cal remarcar que el 1999 el 28,2% de la població no utilitza gens el català ni a casa, ni amb els amics ni a la feina en les relacions internes. L'ús del francès i el portuguès es manté estable.

Els andorrans en general i els espanyols de llengua materna catalana són els que utilitzen més el català, i en un nivell molt més alt que qualsevol altra nacionalitat. De fet, hi ha una forta correlació entre nacionalitat i llengua més utilitzada, excepte els portuguesos, ja que utilitzen en la mateixa mesura el portuguès i el castellà.

Pel que fa a l'ús del català i l'ús del castellà en funció de l'edat de la població, els joves de 15 a 25 anys i les persones de més de 50 anys són els que utilitzen més el català i menys el castellà. El canvi més remarcable es produeix en el grup de més de 50 anys: és el grup en què més disminueix l'ús del català i més augmenta l'ús del castellà.

- **Indicador lingüístic:** aquest indicador s'ha calculat per a cada llengua i s'ha d'entendre com una síntesi, ja que té en compte tant el nivell de coneixement com la freqüència d'ús de cada llengua. Es mesura en una escala de 0 a 100, on 0 significa que el coneixement i l'ús d'una llengua són nuls, i 100 que el coneixement d'una llengua és perfecte i l'ús molt alt.

Font: *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra* (2000).

GRÀFIC 3. *Indicador lingüístic.*

L'indicador lingüístic que més ha variat del 1995 al 1999 ha estat el del castellà, ja que s'ha incrementat en 8,2 punts. Els indicadors de la resta de llengües s'han mantingut relativament estables. L'estabilitat de l'indicador lingüístic del català s'explica per la compensació entre l'increment del grup de població que coneix perfectament la llengua respecte al 1995 i la disminució del grup de persones que l'utilitza en els tres àmbits que intervenen en el càlcul de l'indicador lingüístic: a casa, amb els amics i a la feina.

L'augment de l'indicador del castellà situa la llengua, entenent-la com una combinació de coneixement i d'ús, per sobre del català, mentre que el 1995, el català estava per sobre del castellà.

- **Consideracions finals:** Els canvis en la llengua materna de la població en els últims anys, amb una baixada del català i una pujada del castellà, estan a la base dels canvis en els comportaments lingüístics de la població. La interpretació es troba en l'anàlisi dels fluxos migratoris. De les dades (1995-1999) es desprèn que s'ha renovat una part important de la població d'Andorra en els últims anys. La nacionalitat andorrana és la que ha experimentat canvis més importants entre el 1995 i el 1999, amb un increment notable dels nacionals de llengua materna castellana. S'observa un canvi progressiu de la llengua materna dels residents que adquireixen la nacionalitat al cap de 25 anys de residència: fa uns anys els residents que adquirien la nacionalitat andorrana tenien principalment com a llengua materna el català, en canvi actualment predomina la llengua materna castellana dins aquest col·lectiu. Tot i haver adquirit la nacionalitat andorrana, ja sigui per haver nascut a Andorra, ja sigui per fer 25 anys que viuen al país, utilitzen poc el català. El fet de viure en un entorn castellanoparlant els condiona a l'hora de parlar en català: l'utilitzen poc amb els amics i en la majoria de les relacions

amb el món socioeconòmic.¹⁰

3.4. LA LLENGUA CATALANA EN EL SISTEMA EDUCATIU

L'estructura educativa a Andorra és peculiar pel fet que coexisteixen sistemes educatius forans diferents que fins fa pocs anys han complert la funció d'ensenyament nacional. Històricament, la responsabilitat educativa requeria en els comuns. Als voltants de l'any 1880, van instal·lar-se les primeres escoles congregacionals a algunes parròquies (amb un mestre pagat pel Comú). A partir del 1900, van arribar les primeres escoles primàries franceses, i a partir dels anys 30 ho van fer les escoles espanyoles. L'any 1982, el Govern va promoure la creació d'un sistema educatiu propi amb la posada en marxa de l'Escola Andorrana.

Hi ha, doncs, diversos sistemes educatius amb plantejaments lingüístics diferents. Pel que fa al sistema educatiu andorrà, i concretament a l'Escola Andorrana, la llengua vehicular és la llengua oficial del país, el català, tot i que la introducció del francès s'inicia als 4 o 5 anys d'edat (a Maternal B). Després, en el segon cicle (3r i 4t) s'introdueix l'anglès i en el tercer cicle (5è i 6è), el castellà.

Als sistemes educatius francès i espanyol, on les llengües vehiculars són, respectivament i a banda de les escoles congregacionals espanyoles, el francès i el castellà, l'ensenyament de la llengua catalana és assegurat pel Govern d'Andorra, a través de l'àrea de Formació Andorrana del Ministeri d'Educació, Joventut i Esports. És a través d'aquesta àrea que es vol assegurar el coneixement de la realitat cultural del país, afavorint així la integració. Pel que fa als altres dos sistemes, l'ensenyament espanyol laic i congregacional depenen del Ministeri d'Educació i Ciència de Madrid, i l'ensenyament francès depèn del Ministeri d'Educació Nacional francès.

Els sistemes educatius dels estats veïns implantats antigament a Andorra i imperants fins no fa gaire han suposat, doncs, un alt grau de castellanització i afrancesament del català andorrà, ja que, tret d'algun col·legi de monges on s'hi ensenyava en català, l'educació rebuda per molts andorrans ha sigut castellana o francesa. Al present la situació és ben bé una altra, si més no als nivells bàsics, perquè hi és assegurada l'opció catalana —tot i així, s'alcen veus denunciant que l'ensenyament d'un estàndard provoca l'empobriment de molts trets característics del parlar d'Andorra.

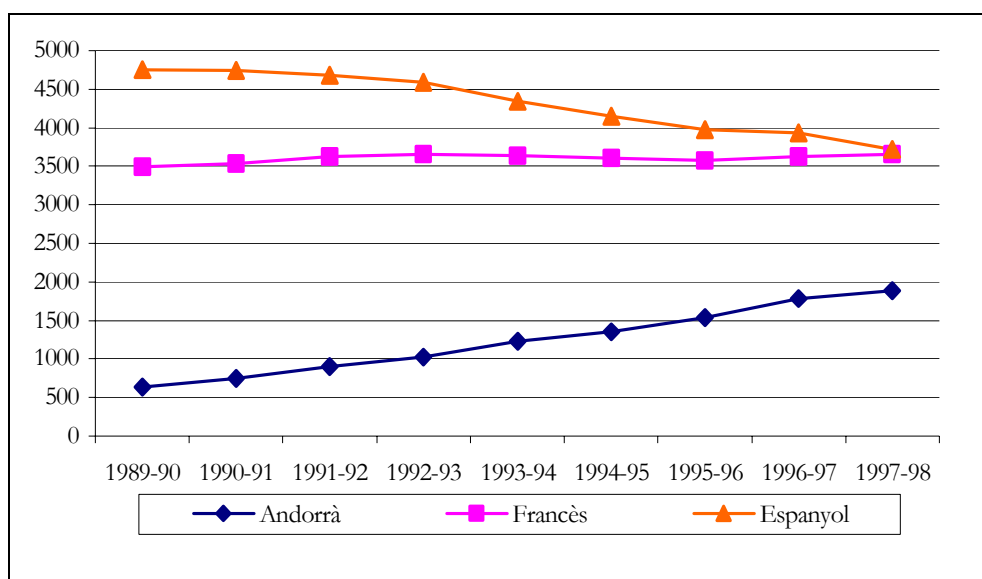
Actualment, el nivell d'escolarització al principat és del 100% dels infants i adolescents de 4 a 16 anys. Els tres sistemes educatius conviuen fins al batxillerat. Després, els estudiants que hagin finalitzat els estudis al Principat tenen la possibilitat de continuar l'ensenyament superior a l'estranger, o bé triar un dels ensenyaments superiors existents a Andorra: l'Escola Universitària d'Infermeria, l'Escola Nacional d'Informàtica o el Centre d'Estudis Virtuals, on

¹⁰ No obstant això, el Servei de Política Lingüística creu que es donen totes les condicions per qüestionar el poc ús que fan del català els nous andorrans: són joves (32,3 anys de mitjana), cosa que implica un facilitat més gran per al coneixement i la parla d'idiomes; tenen un coneixement elevat del català; ja l'utilitzen quan es troben en situacions més forçades o en què l'interlocutor els parla en català: a la feina (quan han de parlar amb superiors i/o subordinats), quan van a l'Administració pública o a bancs, companyies d'assegurances, gestories, metges o dentistes. D'aquest doble comportament en l'ús del català se'n pot deduir la poca importància que aquest col·lectiu dona a la llengua oficial; s'expressen directament en castellà quan els seus interlocutors parlen en castellà. La percepció que tenen del català és clau per explicar aquest ús tan baix que fan de la llengua oficial. D'altra banda, actualment hi ha una sensibilització més gran per la llengua oficial dels grups que ja la coneixien i la parlen.

poden realitzar-se carreres universitàries, cursos de postgrau i màsters en diverses àrees. Els universitaris cursen els estudis majoritàriament a Espanya (50,32%), després a França (31,87%), a Andorra (15,24%), i en molt poc nombre en altres països (2,58%). Al Principat d'Andorra la creació de centres universitaris com l'Escola Universitària d'Infermeria, l'Escola Nacional d'Informàtica, l'any 1988, i el Centre d'Estudis Virtuals, l'any 1997, ha provocat l'augment del nombre d'universitaris que realitzen els estudis al Principat, que ha passat de 15 estudiants el curs 1989-90 a 142 el 1997-98.

Les estadístiques generals de l'ensenyament mostren un augment dels estudiants en els últims nou anys del 6%. Pel que fa a aquesta evolució per nivells d'ensenyament, els universitaris són els que han experimentat un creixement més important, amb un 22,63%, seguits pels no universitaris, amb un 9,20%, mentre que els escolars ho han fet amb un 4,49%.

Pel que fa al nombre d'escolars i als sistemes d'ensenyament, es pot apreciar (Gràfic 4) que l'augment d'efectius més important s'ha produït en el sistema andorrà amb un 198,42% en detriment del sistema espanyol, que ha tingut una disminució del 21,68%, mentre que el sistema francès s'ha mantingut més estable, amb un augment del 4,93%. Aquesta evolució es pot explicar per la instauració de l'ensenyament andorrà l'any 1982.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Anuari estadístic 2000.

GRÀFIC 4. Escolars per sistemes d'ensenyament. Nombre d'alumnes.

Tanmateix, cal afegir una observació en aquest gràfic, ja que aquí les escoles congregacionals es consideren dins de les espanyoles en general. L'ensenyament congregacional, però, fa servir el català com a llengua vehicular, fet que suposa un plantejament lingüístic diferent del de la resta del sistema espanyol, que utilitza el castellà.¹¹ Entès així, després del sistema francès, actualment el congregacional n'és el segon seguit de l'andorrà.

La freqüentació dels sistemes educatius només va lligada a la nacionalitat en el cas dels estudiants francesos. Així, els francesos són molt fidels al sistema francès. Els espanyols també prefereixen l'ensenyament espanyol, però es reparteixen entre els col·legis congre-

¹¹ Actualment, aquests col·legis congregacionals són el Sant Ermengol, el Janer i el Sagrada Família, amb més punts en comú amb l'Escola Andorrana que la resta de sistemes espanyols.

gacionals i l'escola espanyola, i més del 30% opta per l'ensenyament francès. Els portuguesos opten majoritàriament per l'ensenyament francès, i després per l'espanyol. Els andorrans es reparteixen entre tots els sistemes educatius, amb preferència per l'escola francesa i un repartiment a parts iguals entre l'andorrana i la congregacional.

En la taula següent es presenten els percentatges d'ús del català afegint-hi l'ús que en fan els nens quan parlen amb el personal auxiliar de l'escola:

TAULA 4. Ús del català a les escoles el 2002. Percentatges.

	Amb professors fora de l'aula	Amb personal auxiliar	Amb els companys
Escoles andorranes	92,9%	85,8%	92,1%
Escoles espanyoles	5,0%	6,3%	1,0%
Escoles franceses	10,8%	39,4%	25,7%
Escoles congregacionals	78,6%	44,4%	51,6%

Font: *Coneixements i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra (2002)*.

Es pot observar que a l'escola els usos lingüístics es relacionen molt amb el sistema educatiu, sempre tenint en compte la llengua vehicular de cada sistema. Per això l'ús del català que declaren els nois quan parlen amb els ensenyants és molt alt en les escoles congregacionals i l'Escola Andorrana, però hi ha un descens molt fort de l'ús del català entre els alumnes de les congregacionals quan parlen amb els companys. Això no passa a l'Escola Andorrana, on el percentatge de més del 90% en català es manté amb els professors i amb els companys. A l'Escola Espanyola només un 5% dels alumnes diu que parla en català amb els professors fora de l'aula i un irrisori 1% amb els companys, i a la francesa poc més del 10% parlen en català amb els ensenyants. En general, amb els ensenyants es fa servir la llengua del sistema educatiu, però amb els companys sempre hi ha més tendència a parlar en castellà.

3.5. EL CATALÀ EN ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ

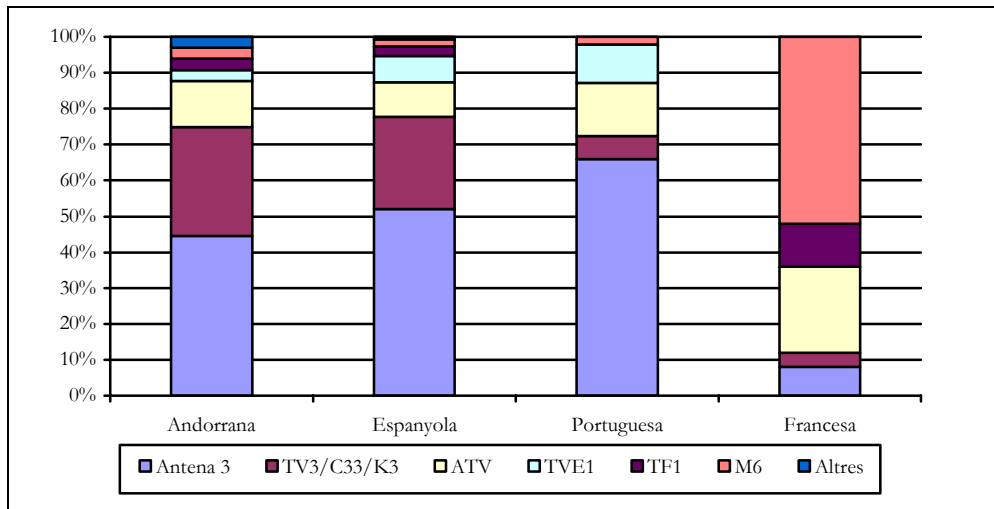
L'oferta de ràdio i televisió a Andorra és molt àmplia, ja que no només se sintonitzen les programacions pròpies, sinó també les espanyoles i franceses.

Pel que fa als canals de televisió, si els entenem com el mitjà més ràpid per arribar a la població, l'opció catalana hi és assegurada i potenciada. En català no només s'hi pot veure TV3 i el C33/K3 (pertanyents a la televisió autonòmica de Catalunya), ja que des del desembre de 1995 el Govern d'Andorra va posar en funcionament de manera regular la Televisió Andorrana (ATV), que va funcionar fins al desembre de 1996 en període de proves. Al principi s'adjudicava la realització d'un informatiu de migdia i de vespre i un recull setmanal a una productora privada. ATV ha tingut unes relacions preferencials amb la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, i el Govern andorrà havia demanat a TV3 que es fes càrrec de la formació dels professionals de la televisió andorrana i, en un principi, que efectués també una desconexió per a Andorra en la franja en què s'emeten les Telenotícies Catalunya.

El creixement de la producció pròpia ha estat constant: s'ha passat de difondre 16 hores setmanals de programació pròpia l'any 1997 a 120 l'any 2002, de les quals 60 hores són de la seva producció (amb alguns programes que intenten vetllar per l'ús del català). Per tant,

L'opció catalana hi és assegurada i, amb la creació d'ATV, també s'intenta integrar al país els residents de parla no catalana. Un altra qüestió és la varietat dialectal utilitzada a la televisió andorrana, que aixeca algunes veus contràries per l'ús d'un estàndard en detriment de la varietat dialectal del país.

Sigui com sigui, si volem saber les preferències televisives i la tendència que hi ha —és a dir, actualment i en el futur immediat—, el grup que ho mostra millor és la gent més jove. En el següent gràfic s'observen per nacionalitats les preferències dels andorrans en edat escolar a l'hora de veure la televisió:

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de *Coneixements i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra* (2002).

GRÀFIC 5. Canals de televisió més mirats segons la nacionalitat el 2002.

La tria de mitjans de comunicació es caracteritza pel domini del castellà en totes les nacionalitats (amb Antena 3 en primer lloc), excepte la francesa, que prefereix la televisió en francès. Quasi un terç dels andorrans i una quarta part dels espanyols també miren la televisió catalana. Curiosament, qui més mira ATV no són pas els andorrans, sinó els francesos, mentre que només ho fan un petit percentatge de portuguesos i d'espanyols.

3.6. LA SITUACIÓ LEGAL DEL CATALÀ

Andorra és l'única part del domini lingüístic català que té un estat. El català, doncs, tal i com apareix al punt 1 de l'Article 2 de la *Constitució del Principat d'Andorra* (1993), és la llengua oficial de l'Estat i institucionalment no té cap problema.

El 28 de juliol de 1993, en el discurs històric davant de les Nacions Unides del llavors cap de Govern Òscar Ribas es va declarar: «[...] Tenim ben clar que per fer coses i per comunicar-les cal ser cosmopolites i poliglots, però també que per ser cal aprofundir en les pròpies arrels. I les nostres són les de la cultura catalana. El català és el nostre idioma oficial. És en la llengua de Ramon Llull, Ausies March i Salvador Espriu, la qual es parla des de Fraga —a l'Aragó— fins a Maó —a l'illa balear de Menorca— i des de Salses —al Rosselló francès— fins a Guardamar —a les terres meridionals del País Valencià. És en aquesta llengua, la catalana, que he vingut davant aquesta Assemblea a parlar de pau, llibertat i fraternitat.»

Socialment, però, la realitat és molt diferent a causa de la singularitat de la societat andorrana. La forta immigració de gent procedent de fora del petit àmbit andorrà va fer que es promulgues un llarg projecte de Llei d'ordenació lingüística, popularment coneguda com Llei del català, amb la finalitat de millorar l'estat precari de l'ús de la llengua catalana, amb sancions incloses que no afecten, però, els treballadors immigrants. Aleshores, les associacions d'immigrants i, sobretot, el Consell de Residents Espanyols i la Unió de Francesos a l'Estranger, van condemnar la llei i les sancions que comporta. Però, tot i així, després de ser aprovada pel Consell General, la llei va entrar en vigor durant el desembre de 1999 i es va publicar al Butlletí Oficial del Principat del Principat d'Andorra el 12 de gener de l'any següent, fins que les disposicions transitòries en prorrogaren l'entrada definitiva el 27 de gener del 2002. Per tant, es va donar un termini de dos anys perquè tots els empresaris del sector hotel·ler, la restauració i el sector comercial adequessin el servei dels seus establiments als paràmetres estipulats, és a dir, que qualsevol persona tingui el dret a ser atesa en català en qualsevol local públic. A més, a part dels centres d'autoaprenentatge, el Govern va organitzar cursos gratuïts de català.

En el cas de no complir amb aquesta obligació, i sempre que hi hagi una queixa formal, s'apliquen les sancions pertinents recollides per la llei. Aquestes sancions oscil·len dels 120,02 euros per a les infraccions lleus, als 1.202,02 euros per a les més greus. En el primer cas és motiu de sanció una falta ortogràfica en la retolació, no garantir la correcció del català en tots aquells organismes i empreses que treballen en el camp dels mitjans de comunicació i no disposar de formularis en l'idioma oficial, entre d'altres qüestions.

Les sancions més fortes es poden aplicar per situacions com ara no atendre el client en català un cop ho ha demanat o la reincidència en una infracció lleu en el termini d'un any a partir de la data de la sanció. No obstant això, el Govern insisteix que la llei no persegueix una intenció de sancionar sense motius aparents ni de manera indiscriminada, sinó que el que persegueix la normativa és fomentar l'ús del català com a llengua oficial.

4. CONCLUSIÓ

Amb les xifres de la població a la mà, sabem que els andorrans no són majoria. A més, no tots són catalanoparlants i n'hi ha que, si bé ho són, no fan de la llengua una qüestió a normalitzar —probablement per haver cursat estudis en altres llengües i haver-se format mitjançant altres patrons culturals. Amb tot, hi ha catalanoparlants provinents d'altres territoris de parla catalana amb què s'aconsegueix reequilibrar lingüísticament el territori. El grup lingüístic de més pes, però, és el castellanoparlant, seguit a distància per parlants portuguesos, francesos i anglesos. D'aquests darrers grups, hi ha molts residents que comprenen la llengua i que podrien produir perfectament en català, però no tenen oportunitats suficients, ja que els cercles laborals i d'amistats els identifiquen i els encasellen en la seva llengua materna. Com a molt, se'ls ajuda a introduir-se a la llengua castellana.

Deixant a part el fet que Andorra sigui un país eminentment turístic, i que sovint es pugui confondre turista amb resident, un estat sobirà ha de fer obligatori el coneixement i la utilització de la seva llengua, per exemple en feines de cara al públic, cosa que en aquests moments, i malgrat les lleis, a l'Estat andorrà gairebé no passa. Andorra va optar per un model d'immigració mancat d'un patró concret. La massiva arribada de mà d'obra espanyola, en la seva majoria de territoris no catalanoparlants, i la gran fluctuació han fet que el català no es vegi com una eina imprescindible.

Des d'entitats com el Centre de la Cultura Catalana o el mateix Govern andorrà es fa una crida a l'empresariat perquè allò que actualment és una excepció, com ara atendre les per-

sones en català, sigui una cosa habitual. D'aquesta manera es vol treure l'orgull de donar prioritat a la llengua nacional, sense demanar un nivell altíssim però sí demanant als no catalanoparlants fer un esforç per començar a parlar en català. Però la veritat és que hi ha molts llocs en què el català senzillament no és entès per part dels empleats. I és que la seva estada al país és breu i sovint, malgrat els esforços, els cursos de català els han de fer fora de l'horari de feina i han de deixar de banda les seves obligacions extralaborals.

Tot això ha fet que el castellà sigui per a molts joves l'idioma d'expressió habitual en el seu cercle d'amistats, social o familiar. Aquest fet alerta el petit estat d'una situació que, amb el pas del temps, podria convertir Andorra en un país amb dos idiomes que compartirien la cooficialitat. En canvi, al Pas de la Casa hi ha un procés invertit, amb el francès com a llengua dominant en tots els àmbits.

A tall d'exemple, en una enquesta realitzada pel Centre de la Cultura Catalana el 2002 es preguntava a nois i noies de més d'onze anys quina llengua creuen que es parlarà a Andorra d'aquí a cinquanta anys, i mentre que un 23% assegura que serà el català, més d'un 52% opina que serà una mica de tot. Sigui com sigui, aquest multilingüisme esdevé teòric, ja que, tot i saber parlar diverses llengües, l'ús generalitzat entre els més joves és ara com ara el castellà, tant en els andorrans com en joves d'altres nacionalitats que a l'hora d'abandonar la llengua pròpia trien el castellà.

És recomanable, doncs, prendre mesures per conscienciar no només el personal que treballa de cara al públic, sovint de pas, sinó sobretot els més joves, que en moltes ocasions renuncien a parlar la seva llengua o, que no és ben bé el mateix, la del país on viuen. I això és una realitat social que, malgrat les eines polítiques del país, pot menar cap a l'autodesgast cultural, ja que la llengua és el factor que fins ara ha mantingut la permanència d'Andorra com a poble amb personalitat pròpia. La llengua que més se sent a parlar als patis, aules i llocs d'esbarjo és la llengua que més es parlarà d'aquí a uns anys a tot arreu.

Això a banda, la proliferació de mitjans de comunicació, i més en concret la ràdio i la televisió, molts d'ells vinculats amb grans grups espanyols o catalans, ha impulsat una nova manera de parlar i escriure. El català central o estàndard, ni que sigui del mateix nord-occidental, que tant potencien les institucions de la Generalitat, esdevé un factor d'anivellament lingüístic. Termes que han caracteritzat el català parlat a Andorra ja no són d'ús habitual i en molts casos són considerats barbarismes per no adaptar-se a les normes lingüístiques. Un estàndard és imprescindible per a la supervivència d'una llengua i, en major o menor mesura, la pèrdua de característiques i mots exclusius d'una única àrea dialectal s'esdevé arreu de les terres de parla catalana. Això no significa, però, poder-se abandonar al català neutre i sense gaire color dels mitjans de comunicació, sinó que caldria trobar un equilibri entre ambdós dialectes —el geogràfic i el social. És molt important que els escriptors andorrans elevin el seu lèxic amb la literatura, ja que aquesta és la manera, apuntada per Pompeu Fabra, perquè s'introdueixi en el diccionari normatiu.

Per acabar, cal notar de manera especial que el Govern recorda regularment que el català és la llengua oficial d'Andorra. Aquest fet també recorda i mostra que hi ha dificultats a l'hora d'exigir la llengua autòctona —no només *oficial*— del país, encara que sigui amb les lleis a la mà, i que, per tant, mantenir el català a Andorra suposi una lluita permanent.

5. BIBLIOGRAFIA

- ANGLADA I FERRAN, Manuel (1983): *Andorra: Nació pirinenca*. Les Escaldes-Engordany: Filfon-El xic de l'hereu.
- ALCOVER, Antoni; MOLL, Francesc de Borja (1980): *Diccionari català-valencià-balear*. Volum I.

- Palma de Mallorca: Moll.
- ANDORRA. GOVERN (1995): *La terciarització de l'economia andorrana*. Andorra la Vella: Ministeri d'Educació, Joventut i Esports.
- (1996): *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra*. Andorra la Vella: Ministeri d'Afers Socials i Cultura. Servei de Política Lingüística.
- (1997): *El medi natural. Història, geografia i institucions d'Andorra*. Andorra la Vella: Ministeri d'Educació, Joventut i Esports.
- (2000): *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució 1995-1999*. Andorra la Vella: Ministeri de Turisme i Cultura, Servei de Política Lingüística.
- (2000): *Anuari estadístic 2000*. Andorra la Vella: Ministeri de Finances i Interior. Servei d'Estudis.
- CENTRE DE LA CULTURA CATALANA (2002): *Coneixements i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra 2001-2002*, amb una dotació especial de la UNESCO. Andorra la Vella: Ministeri de Turisme i Cultura. Servei de Política Lingüística.
- COROMINES, Joan (1958): *Geografia de Catalunya*. Volum I. Barcelona: Aedos.
- Enciclopèdia de la Llengua Catalana*. Barcelona: Edicions 62, 2001.
- Gran Enciclopèdia Catalana*. Volum IV. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1973.
- PALAU I MARTÍ, Montserrat (1987): *Andorra. Història, institucions, costums*. Andorra la Vella: Andorra.
- PANTEBRE TRASFÍ, Rosalia (1997): *El parlar d'Andorra*. Andorra la Vella: Centre de la Cultura Catalana del Principat d'Andorra.
- RIERA I RIERA, Manel (1992): *La llengua catalana a Andorra. Estudi dialectològic dels seus parlars rurals*. Andorra la Vella: Institut d'Estudis Andorrans.
- SOCIETAT ANDORRANA DE CIÈNCIES (1996): *La identitat nacional*. 3a Diada Andorrana, XXII Universitat Catalana d'Estiu (del 16 al 25 d'agost del 1990). Prada de Conflent.
- (2001): *Andorra i la integració a la Unió Europea*. 14a Diada Andorrana, XXXIII Universitat Catalana d'Estiu (18 d'agost del 2001). Prada de Conflent.
- VENY, Joan (1982): *Els parlars catalans*. Palma de Mallorca: Moll.